

О. П. САМАНЦОВ, канд. іст. наук, докторант ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Харків

ЮРИДИЧНІ ПІДВАЛИНИ ІНОЗЕМНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ У КАМ'ЯНОВУГІЛЬНІЙ ТА МЕТАЛУРГІЙНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті автор досліджує вплив нормативно-правових актів на розвиток приватної підприємницької ініціативи у кам'яновугільній та металургійній промисловості Південно-Східної України. Звертається увага на те, що видання низькі нормативно-правових актів та підтримка приватної іноземної ініціативи Російським урядом сприяли переміщенню капіталів із економічно розвинених країн у визначені галузі.

Ключові слова: приватна підприємницька ініціатива, Південно-Східна Україна, кам'яновугільна та металургійна промисловість.

Вступ. Дослідження взаємозв'язку промисловості та нормативно-правових актів традиційно належить до компетенції юридичних наук. Безумовно, така залежність простежується у юридичних нормах організації праці, її оплати, службових взаєминах тощо. З точки зору історичної науки, визначена проблематика являє собою складову досліджень пов'язаних із історією іноземного капіталу в окремих галузях виробництва, де дії уряду розглядаються як супутні приватним підприємницьким ініціативам.

Розвиток кам'яновугільної та металургійної промисловості Південно-Східної України др. пол. ХІХ ст. був стрімким та економічно вражаючим. Із постачальника сільськогосподарської продукції вона перетворилась на впевненого промислового лідера, який сконцентрував на своїх територіях понад половини економічного потенціалу країни в окремих галузях виробництва.

Наявність якісних вугільних та залізрудних покладів у губерніях Новоросійської групи, будівництво залізниць, що зв'язали між собою окраїни та промислові центри, присутність дешевих робочих рук, а відтак – значна прибутковість стали притягальними умовами вкладення у промисловість цього регіону приватного капіталу, у тому числі й іноземного. Без сумніву, переведення приватних фінансових ініціатив в економічну площину, вимагало від учасників торгівельно-промислової діяльності впевненості у державних гарантіях їхнього захисту, що вимагало від уряду підтвердження таких гарантій шляхом видання нормативних правових актів.

Метою нашого дослідження є аналіз розвитку іноземної приватної підприємницької ініціативи у контексті актуальних для того часу нормативно-правових актів.

Виклад основного матеріалу. До відміни кріпацтва, іноземці, як й усі мешканці країни, не мали можливостей вільно, на власний розсуд, займатися

підприємницькою діяльністю. Юридично регламентована традиція, що брала свій початок у XVIII ст., вимагала від представників інших країн записуватись у так звані «іноземні гості». Тільки увійшовши до цієї групи, вони отримували можливості реалізації приватної підприємницької ініціативи на території Російської імперії. Право заснування підприємства та ведення торгівельно-промислової діяльності на території країни для іноземців носило персоніфікований характер й визначалось в кожному окремому випадку індивідуально та закріплювалось волею імператора.

1 січня 1863 р. у Російській імперії до обігу увійшов закон, який регламентував питання організації приватної діяльності та сплати податків. Вперше в системі юридичного регулювання Російської імперії, положення цього документу урівнювали у приватній ініціативі вітчизняних та іноземних підприємців, чоловіків та жінок, орієнтуючись на Європейську економіко-юридичну традицію. Для організації власного виробництва достатньо було взяти річний білет із виплатою певної пошліни «...в залежності від класу до якого відносилась місцевість...» [1, с. 8].

Доповненням цього указу стало видання нового «Положення про пошліни за право торгівлі й інші промисли» від 9 лютого 1865 р. На відміну від попередника, він зосереджував більше уваги на торгівельних операціях та видах діяльності, за які треба було сплачувати податки. Крім того, закон підтверджував основні положення Указу 1863 р.

Одним із головних нововведень законодавчого блоку 1863–1865 рр. стала юридично підкріплена можливість купівлі купецького свідоцтва особами які не належали до цього стану, за умов «збереження ними свого стану». Крім того чітко визначались соціальні групи, яким заборонялось видавати такі свідоцтва, а відтак й займатися торгівельно-промисловою діяльністю. До них відносились: «...1) священо-церковно-служителі... 2) протестантські проповідники... 3) нижчі військові чини, що перебували на службі» [2, с. 160]. Таким чином, ці два закони відкривали широкі можливості та надавали право займатися промисловим виробництвом представникам різних країн, статей та прошарків, урівнюючи їх у майнових правах та приватних ініціативах за умов купівлі ними купецького чи промислового свідоцтва.

Крім того, у законі з'явився розділ, що регламентував ввезення різноманітних товарів з-за кордону. Згідно положень ст. 47-53, для власного використання «дозволяється особам усіх взагалі звань без усякого торгового свідоцтва, виписувати товари з-за кордону». Торговці 1 та 2 гільдій, що мали відповідні свідоцтва отримували право виписувати з-за кордону, як й відправляти туди, будь які товари, крім того, купці 1 гільдії, що були власниками заводів, могли «вільно відпускати свої товари за кордон крізь усі таможні та застави» [2, с. 165]. Таким чином, імпорту товарів переходив в утилітарну площину, у той час як експорт ставав метою приватної підприємницької ініціативи, зорієнтованої на отримання прибутку.

Загальна кількість виданих торгівельних свідоцтв та білетів у 1880 р. складала 648 тис. (520 тис. – свідоцтва, 128 тис. – білети). З яких: купців 1 гільдії: свідоцтв –

3,3 тис., білетів 11,2 тис.; купців 2 гільдії: свідоцтв – 70,7 тис., білетів – 117,2 тис., що разом складало 202,4 тис.

Серед територій, що ми досліджуємо та прилеглих до них, такі показники (у тис.) розмістились наступним чином:

Таблиця 1 – Кількісні показники свідоцтв та білетів виданих у 1880 р.

Регіон	1 гільдія		2 гільдія	
	Свідоцтва	Білети	Свідоцтва	Білети
Південний	339	1 230	8 128	13 057
Південно-Західний	251	865	3 450	6 099
Малоросійський	91	493	4 501	7 775
РАЗОМ	681	2 588	16 079	26 931

Таблиця наведена за: «Фабрично-заводская промышленность и торговля России...»... – С. 44.

Як можна побачити із таблиці, найбільші показники серед наведених груп належали Південному регіону, в якому сумарна кількість виданих свідоцтв та білетів складала 22 754, або 11,24% від загальної кількості виданих дозвільних документів по Російській імперії для купців 1 та 2 гільдії – 202 400 (свідоцтв – 74 000 та білетів – 128 400) (Розрахунок наш – О. С.).

Вже у 1890 р. у Південному промисловому регіоні, 1 гільдії купців було видано свідоцтв – 512 та білетів – 14 320, а 2 гільдії купців було видано свідоцтв 21 107 та білетів 34 797 [14, с. 45]. Таким чином загальна кількість виданих документів складала 70 736, або 23,6% від загальної кількості виданих дозвільних документів для купців обох гільдій по Російській імперії – 299 500 (свідоцтв – 118 700, білетів – 180 800) (Розрахунок наш – О. С.).

А розкладному податку у 1899 р. підлягали вже «...1184 підприємств акціонерної властивості,... 142 981 підприємств гільдійних... та 250 624 негільдійних підприємства, усього 394 789» [14, с. 37].

Правове поле підприємницької діяльності розширювалось у продовж 80-тих рр. XIX ст. паралельно із розробкою та оформленням основних положень Статуту про промисловість 1892 р.

Намагаючись йти у ногу із часом, новий Статут надавав широкої можливості щодо розташування підприємства, виносячи їхню наявність за межі території міста. Визначалось, що «приватні заводи, фабрики та мануфактури можуть бути засновані приватними особами, товариствами й компаніями як у містах, так і повітах» [13, с. 3]. Таким чином, ст. 69 відповідала становій знеособленості Європейського взірця та загально розповсюдженій юридичній традиції. Вона підтверджувала принцип рівності вітчизняних та іноземних підданих у підприємницькій діяльності, а також рівність чоловіків та жінок тощо.

Підприємницька ініціатива іноземних підданих регламентувалась ст. 177 Статуту, що дозволяла їм відкривати «...фабрики та заводи без отримання ними громадянства» за власним економічним устремлінням. Виключення встановлювались тільки для підприємств військового характеру, а саме – порохових

(ст. 265). У торгівельній справі, при організації перевезення різноманітних вантажів та пасажирів морем, іноземці прирівнювались до підданих Російської держави. Вони могли купувати нерухомість, землю, передавати її у спадок та дарувати, що було регламентовано ст. 830 Закону про стани в межах визначених нами територій.

На відміну від західних губерній, де нормативні документи обмежували право власності, володіння та використання надр для іноземців, південні області знаходились у зоні сприятливих умов та державної підтримки для ведення підприємницької діяльності. На це були спрямовані підписані впродовж 1863–1904 рр. угоди про визнання та юридичну підтримку акціонерних товариств із економічно розвиненими країнами - Францією, Бельгією, Німеччиною, США, Великобританією та ін.

Традиційно ініціатива іноземних підприємців того часу розвивалась двома напрямками – шляхом особистої діяльності та шляхом створення колективно-капіталістичних товариств. І у цьому контексті, усі країни-учасниці такої підприємницької діяльності характеризувались загальною груповою ідентичністю, що визначалась спрямованістю на отримання значних прибутків шляхом експлуатації ресурсів країни у поєднанні із використанням новітніх для Російської імперії технологій та видів промислових організацій. Крім того, чинним законодавством, за іноземцями закріплювалось право на розробку рудників до часу закінчення їхньої виробітки. Відтак, найбільш поширеними формами участі іноземців у виробництві дедалі ставали економічна підтримка приватної ініціативи та створення акціонерних товариств.

Науковці визначали складність виділення частки іноземного капіталу у промисловості країни: «...ні одному досліднику... не вдавалось із математичною точністю визначити інтереси будь якої країни за кордоном... економічні інтереси ні однієї із капіталістичних країн й за кордоном не могли бути підпорядковані математичному обрахуванню» [8, с. 169].

Цьому сприяла різноманітність форм та видів інвестування капіталів: через грошові вкладення, утримання акцій окремих товариств, участі у Раді директорів, створення власного підприємства тощо. У цьому контексті Г. Циперович звертав увагу на те що «...більшість капіталістів входили до однієї з капіталістичних комбінацій у якості підприємця, до іншої – у якості працедавця, до третьої – у якості політичного діяча» [15, с. 243]. Справа ускладнювалась й тим, що у Російському законодавстві впродовж 1836–1917 рр. так й не було визначено та закріплено поняття «іноземні товариства». Тому в середовищі теоретиків правовідів сформувалося два погляди на це поняття.

До першого належали науковці, які вважали, що іноземними товариствами могли визначатися тільки такі, що мали свій центр діяльності за кордоном (І. Горбачов, В. Максимов та ін.). Інакше кажучи, головним показником такого товариства виступало місце розташування його керівних органів, і у першу чергу – Правління та статутного майна.

До другого належали науковці, які вважали, що іноземні товариства визначались місцем їхнього створення за умов дотримання власних державних (не російських)

законів (Л. Шалланд). Правління такого товариства теж повинно було знаходитись за кордоном, а місце перебування майна вже не мало визначального характеру.

Але як явище, «переміщення капіталів із економічно розвинених країн у країни бідні на капітали» більшість науковців вважали «...природним, й вкрай необхідним». На їхню думку воно було «...слідством стремління капіталу туди, де він може знайти собі більш вигідне вкладення. В країнах заможних із високо розвинутою промисловістю, відсоток на капітал та підприємницький прибуток поступово зменшувався й вигідне розміщення капіталів ставало справою дедалі важкою внаслідок того, що найбільш прибуткові галузі господарчої діяльності там вже були використані, між тим, як накопичення капіталів продовжується дуже енергійно, потребуючи подальшого свого вкладення. В той час, як в країнах бідних на капітал простежувалась наявність умов протилежного характеру: нестача капіталів й попит на них підвищують розмір відсотку на капітал, який тут виглядає значно ефективнішим...» [11, с. 116].

Привабливість внутрішнього ринку Російської імперії для іноземної підприємницької ініціативи визначалась слабкою розвиненістю окремих галузей виробництва, і в першу чергу металургійної, кам'яновугільної, металообробної, хімічної та ін., наявністю значного ринку дешевих робочих рук у поєднанні із відсутністю фахової технічної компетентності.

Технологічна відсталість країни гарантувала можливість використання вже застарілого обладнання та напрацьованих технологій, а економічна думка багатьох країн випереджала розвиток промисловості Російської імперії. Крім того, сприятливими були дії самого уряду, спрямовані на заохочення іноземної промислової ініціативи – протекціонізм, субсидювання тощо. Таким чином визначені галузі й стали основним споживачем іноземного промислового та економічного досвіду.

Однією із перших ластівок стало заснування у 1869 р. Новоросійського товариства кам'яновугільного, залізного та рейкового виробництва англійським підприємцем Дж. Юзом. Пізніше, у 1880 р. було засновано французьке «Товариство залізних руд Кривого Рогу» на чолі якого став О. Поль. Через деякий час, відчуваючи потребу у власній переробці руди, товариство побудувало власний завод (Гданцевський). У 1889 р. було засновано «Південно-Дніпровське металургійне товариство», головними учасниками якого стали бельгійська компанія «Кокеріль» та товариство Варшавського сталеливарного заводу. У 1891 р. засновано «Донецьке товариство залізобного та сталеливарного виробництва», головними учасниками якого стали французи Пастор та Вердіє та ін.

Як зазначав Б. Брандт «...разом із заводами Новоросійського товариства та заводами Пастухова на Півдні існує 17 великих чавуноплавильних заводів (на 1896 р.)... серед яких руських тільки три-чотири – Сулінський, два Брянського товариства й імовірно Донецько-Юр'ївський завод...» [6, с. 61]. Таким чином, результатом іноземної приватної ініціативи стало створення заводів: «Товариства руських трубопрокатних заводів» (колишній «Шадур»), «Катеринославський сталеливарний завод», «Франко-руські майстерні», «Завод «Естампаж», «Трубопрокатний завод Ланге» та ін. Головним чином, іноземна приватна ініціатива

була сконцентрована навколо чавуноливарного виробництва. Якщо у 1887 р. «...на Півдні налічувалось 5 доменних печів, із загальної кількості виплавленого чавуну у 4 млн. пудів, то у 1897 р. кількість доменних печів на Півдні збільшилась до 30, із загальною кількістю виробництва до 60 млн. пудів...» [6, с. 73].

З метою заощадження акційного капіталу та більш швидкого вливання у Російську економіку, окремі товариства перевозили та відбудовували готові підприємства. Так товариство Брянського рейкопрокатного заводу перевезло готове підприємство разом із усім обладнанням та кваліфікованими робітниками із Варшави, а Нікополь-Маріупольське гірниче та металургійне товариство купило трубопрокатний завод в США, перевезло його в Маріуполь та розпочало його збирання у 1896 р. тощо.

Наслідком інтенсивного економічного життя стало взаємопроникнення галузей в межах одного виробництва. Металургійні підприємства орендували чи винаймали копальні, здешевлюючи таким чином собівартість виробництва, разом із цим переводячи вугільну галузь на нові технологічні рейки. Як зауважував Б. Брандт «...у тих копальнях, у яких експлуатація ведеться у великих розмірах іноземними підприємцями, запроваджуються різні технічні удосконалення, ...наслідком яких повинно стати значне підвищення продуктивності копалень» [6, с. 122]. Так, на поч. 70-х рр. XIX ст. були створені «вугільні рудники Новоросійського товариства, кам'яновугільного та залізного виробництва...» та «Кам'яновугільний рудник: копі товариства Азовського рейкового заводу...» [12, с. 340].

На кін. XIX ст. у кам'яновугільній галузі створилась унікальна ситуація, яка визначалась одночасним існуванням на території Південно-Східної України приватних та акціонерних вугільних товариств разом із копальнями металургійних підприємств, що сприяло подальшій концентрації виробництва та капіталу на цих територіях.

За даними XXIII з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії «...на 1899 р. налічувалось 88 вугільних копалень «що діяли в районі Курсько-Харківсько-Азовської, Катеринославської та Південно-Східної залізниць» [6, с. 116].

Якщо у 1898 р. на Уралі «...діяло 68 чавуноливарних заводів із середньою річної виправкою у 700 тис. пудів чавуну, тоді як у Південному районі тільки 11 заводів давали більше 60 млн. пудів чавуну, що складало в середньому на один завод майже 5½ млн. пудів, й більше 2 млн. пудів на кожну доменну піч» [4, с. 6352].

Крім того, структури обсягів іноземного капіталу вкладеного у підприємства, розташовані на території Південно-Східної України були більш значними.

Таблиця 2 – Капітали південних товариств станом на 1899 р.

№	Назва товариства	Сума капіталів
1	Донецько-Юрїївське	9 000 000 руб.
2	Товариство Брянських заводів	8 000 000 руб.
3	Новоросійське товариство (Юза)	800 000 фунтів стрл.
4	Верхньо-Дніпровське	8 000 000 франків
5	Гданцевська компанія	5 000 000 франків
6	Завод «Провіданс» (м. Міріуполь)	22 000 000 франків
7	Керченський металургійний завод (із рудниками)	10 000 000 руб.
8	Товариство Белянського металургійного заводу	10 000 000 франків

Таблиця складена автором за: «Z. Горнозаводская промышленность на юге России»... – С. 6352.

Як можна побачити із наведеного матеріалу, сума вкладень у промисловість, основного та допоміжного капіталу сягала мільйонів, що не могло сказатися на якості розвитку кам'яновугільній галузі.

На 1914 р. гірнича промисловість Південно-Східної України давала «... більше 70% усього твердого мінерального палива, що видобувалось у Росії, й більше 60% усієї кількості чавуну, що вироблялось усіма підприємствами імперії... Розвинута за великої участі іноземних капіталів, така, що пережила процес картелювання, охоплена зростаючим впливом банківського капіталу – південна горна промисловість являє собою приклад високо «європеїзованої» галузі промисловості, що розвивається на тлі примітивного російського народного господарства»[14, с. 131]. А за словами Шульце-Геверниця «...збільшення промислового капіталу на півдні можна пояснити тільки притокам іноземного капіталу, а не збільшенням російських заощаджень» [3, с. 6352].

Крім того, автор статті «Вопросы о концентрации Донецкой каменноугольной промышленности» відзначав про те, що «...велике виробництво робить можливим соціальний прогрес... Великі підприємства більш далеко простирають своє піклування про робітничий люд, аніж дрібні, що вимушені за умовами конкуренції експлуатувати саму злиденність робітників. На нових підприємствах житло робітників обставлено більш задовільно у санітарному відношенні, інколи щеголяючи своєю комфортабельністю» [3, с. 6353].

Не меншої старанності виявляли іноземні підприємці у облаштуванні лікарень, аптек, пенсійних фондів, розвитку освіти, про що не раз відмічалось науковцями. Але усі спостерігачі одностайно сходились на тому, що «змiнами, що відбулися на півдні, Росія зобов'язана іноземним капіталам, досвіду, технічним навичкам й прийомам, що були одномоментно перенесені на російський ґрунт...» [4, с. 6368].

Але, ми повинні констатувати, що така приватна іноземна ініціатива створювала загрозу економіці країни, шляхом домінування у провідних галузях виробництва. У зв'язку із чим російський уряд намагався шляхом видання законів та підзаконних актів утримувати певну рівновагу. Такими кроками ставали протегувальні тарифи, акцизні збори, або додаткові норми, серед яких була поширена «християнська» складова. Тобто іноземці, або особи іудейського віросповідання на момент

отримання свідоцтво, щодо приналежності до купецтва 1 гільдії, повинні довести своє християнське віросповідання.

Щодо діяльності іноземних банківських установ, то законодавство Російської імперії не дозволяло створювати іноземні фінансові установи, направляючи грошові потоки тільки через російські банки.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми дійшли до ряду висновків, які узагальнюють авторські підходи, спостереження, інтерпретації та припущення. Вони формулюються наступним чином:

- Одним із головних чинників, що вплинув на стрімкий розвиток кам'яновугільної та металургійної промисловості Південно-Східної України стала іноземна підприємницька ініціатива.

- Російський уряд намагався регламентувати приватну підприємницьку ініціативу шляхом видання низки нормативних актів.

- Використовуючи європейський юридичний досвід, уряд намагався втілити у життя передові моделі формування приватної підприємницької ініціативи шляхом залучення у промислову діяльність усіх верств населення незалежно від національної приналежності та статі.

- Діями спрямованими на отримання зацікавленими особами дозвільних документів ставала тільки купівля білету терміном на рік, із виплатою визначеної пошліни.

- Розширення повноважень учасників економічної діяльності відбувалось за рахунок отримання можливостей експортно-імпортних операцій.

- Правове поле підприємницької діяльності розширювалось упродовж 80-тих рр. XIX ст. одночасно із розробкою та оформленням основних положень Статуту про промисловість 1892 р.

- На відміну від західних губерній, де нормативні акти обмежували право власності, володіння та використання надр для іноземців, південні області знаходились у зоні сприятливих умов та державної підтримки для підприємницької діяльності, особливо іноземної.

- Ініціатива іноземних підприємців того часу розвивалась двома напрямками: шляхом особистої діяльності та шляхом створення колективно-капіталістичних товариств. Найбільш поширеними формами участі іноземців у виробництві починаючи із 80-х рр. XX ст. стало створення акціонерних товариств.

- Видання низькі нормативно-правових актів та підтримка приватної іноземної ініціативи Російським урядом сприяли переміщенню капіталів із економічно розвинених країн до Російської імперії в цілому та Південно-Східної України зокрема.

- Привабливість внутрішнього ринку Російської імперії визначалась слабкою розвиненістю окремих галузей виробництва, наявністю значного ринку дешевих робочих рук у поєднанні із відсутністю фахової технічної компетентності та значно більшою прибутковістю на кожну вкладену одиницю фінансування аніж у власній країні.

- Головним споживачем іноземної приватної ініціативи стали кам'яновугільна та металургійна промисловість Південно-Східної України.
- Заохочуючи іноземний капітал до інвестування, уряд намагався створити таку систему законодавчої бази, щоб вона не дозволяла іноземному капіталу в межах приватної підприємницької ініціативи стати домінуючим у економіці країни.
- Перспективність означеної теми обумовлюється потребою розширення наявної бази історичних джерел за рахунок введення до наукового обігу архівних матеріалів, що дозволить розширити коло та спрямованість наукових розвідок.

Список літератури: 1. *Положение о пошлинах* за право торговли и других промыслов // Полное собрание Законов Российской империи. Собрание второе. – С-Пб: Типография II Отделения, 1863. – Т. 38. – С. 3 – 15. 2. *Положение о пошлинах* за право торговли и других промыслов // Полное собрание Законов Российской империи. Собрание второе. – С-Пб.: Типография II Отделения, 1867. – Т. 60. – С. 157 – 175. 3. *Z. Горнозаводская промышленность* на юге России // Горно-заводской листок. – 1903. – № 23. – 1 Ноября. – С. 6351 – 6354. 4. *Z. Горнозаводская промышленность* на юге России // Горно-заводской листок. – 1903. – № 24. – 8 Ноября. – С. 6367 – 6369. 5. *Брандт Б. Ф.* Иностранные капиталы их влияние на экономическое развитие страны: в 4 ч. / Б. Ф. Брандт. – С-Пб: Типография В. Киршбаума, 1898. – Ч.1.: Теоретические основания. – Опыт иностранных государств. – 205 с. 6. *Брандт Б. Ф.* Иностранные капиталы их влияние на экономическое развитие страны: в 4 ч. / Б. Ф. Брандт. – С-Пб.: Типография В. Киршбаума, 1899. – Ч.2.: Иностранные капиталы в России. Металлургическая и угольная промышленность. – 419 с. 7. *Горнопромышленный указатель* Донецкого бассейна: с прил. горнопромышл. карты Донецкого бассейна испр. и доп. по 1901 году / [сост. В. М. Коробков]. – Харьков: Типо.-литогр. Зильберберг, 1901. – 444 с. 8. *И. Иностранные финансы* и производительные капиталы в России // Записки ИРТО. – 1914. – №8 – 9. – С.165 – 174. 9. *Історія міст і сіл Української РСР* : у 26 томах / Інститут історії АН УРСР; ред.: [головна ред. кол. П. Т. Тронько, М. П. Бажан, М. К Білогуров та ін.] ; голова ред. кол. П. Т. Торонько. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР. – Донецька область. – 1970. – 992 с. 10. *Иностранное предпринимательство* и заграничные инвестиции в России : Очерки / [Н. Н. Гурушина, И. А. Дьяконова, С. В. Калмыков и др.]; Под рук. В. И. Бовыкина. – М.: РОСПЭН, 1997. – 328 с. 11. *Литвинов – Фалинский В. П.* Наше экономическое положение и задачи будущего / Е. П. Литвинов-Фалинский. – С-Пб: Тип. Киршбаума, 1908. – 150 с. 12. *Носов А.* Ведомость о каменноугольной промышленности в 1-м округе западной части Донецкого кряжа за 1872 г. год // Александр Алексеевич Носов (Носов 2) // Горный журнал. – 1873. – Т.1. – Январь-февраль-март. – С. 353 – 374. 13. *Справочная книга* для фабрикантов, заводчиков и владельцев промышленных заведений: Полный сборник законов и положений / [Сост. В. П. Алексеевский]. – М.: Изд. кн. маг. М. В. Ключева, 1899. – 282. 14. *Фабрично-заводская промышленность* и торговля России / Под рук. В. И. Ковалевского, Директор Департамента Торговли и Мануфактур: Департамент Торговли и Мануфактур. – С-Пб: Тип. В. С. Балашева и Ко и В. Ф. Демакова, 1893. – Всемирная Колумбова выставка 1893 г. – 752 с. 15. *Фомин П. И.* Горная и горнозаводская промышленность юга России : Речь на диспуте в Харьковском университете 13 марта 1916 г. / П. И. Фомин // Горно-заводское дело. – 1916. – №12. – Март. – С. 13172 – 13175. 16. *Цытерович Г.* Борьба гигантов // Современник. – 1912. – № 5. – С. 238 – 265.

Надійшла до редколегії 11.04.2014 р.

УДК 94 (477.6) «19»

Юридичні підвалини іноземної підприємницької ініціативи у кам'яновугільній та металургійній промисловості південно-східної України другої половини XIX ст. / О. П. Саманцов // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків; НТУ «ХП». – 2014. – № 25 (1068). – С. 109–118. Бібліогр.: 16 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті автор досліджує вплив нормативно-правових актів на розвиток приватної підприємницької ініціативи у кам'яновугільній та металургійній промисловості Південно-Східної України. Звертається увага на те, що видання низькі нормативно-правових актів та підтримка приватної іноземної ініціативи Російським урядом сприяли переміщенню капіталів із економічно розвинених країн у визначені галузі.

Ключові слова: приватна підприємницька ініціатива, Південно-Східна Україна, кам'яновугільна та металургійна промисловість.

УДК 94 (477.6) «19»

Юридические основы иностранной предпринимательской инициативы в каменноугольной и металлургической промышленности юго-восточной Украины второй половины XIX в. / А. П. Саманцов // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків; НТУ «ХП». – 2014. – № 25 (1068). – С. 109–118. Бібліогр.: 16 назв. – ISSN 2079-0813.

В статье автор анализирует влияние нормативно-правовых актов на развитие иностранной предпринимательской инициативы в каменноугольной и металлургической промышленности Юго-Восточной Украины. Обращено внимание на то, что введение в оборот нормативно-правовых актов и поддержка частной иностранной инициативы Российским правительством способствовали перемещению капиталов из экономически развитых стран в отрасли, которые мы исследуем.

Ключевые слова: частная предпринимательская инициатива, Юго-Восточная Украина, каменноугольная и металлургическая промышленность.

In the article the author analyzes the influence of the normative and legislative acts on the development of the private entrepreneurial initiative in the coal-mining and metallurgical industry of South-Eastern Ukraine. The author draws the readers' attention to the fact that the introduction into the circulation of the normative and legislative acts and the support of the private foreign initiative by the Russian government favored the shift of the capitals from the countries with the highly developed economy. Besides, there is accentuated the attention on the fact that the widely spread forms of the foreigners' participation in the industrial manufacturing beginning with the 80s of the 19th century became the creation of the joint-stock companies. The author comes to the following conclusions that the southern regions of the Russian Empire were in the zone of the most favourable conditions and the governmental support that presented the additional opportunities to the foreign entrepreneurial activities. The above mentioned in its turn influenced in such a way that the private initiative goes beyond the industrial activities, expanding at the expense of the socially oriented actions.

Keywords: private entrepreneurial initiative, South-Eastern Ukraine, coal-mining and metallurgical industry.